

'מודים דרבנן' בבבלי ובירושלמי – בין יהודי התפוצות ליושבי ארץ ישראל*

הקדמה

כשהחזן מגיע לברכת הודאה בחזרת הש"ץ ומשתחוהו - כל הציבור משתתף אתו בהודאה, באומרו את תפילת 'מודים דרבנן'. חשיבותה של תפילה זו נקבעה הלכה למעשה בסוגיה בברכות (כא, ע"ב), לפיה היחיד לא יתחיל את תפילתו בלחש, אם לא יוכל לגמור ולהצטרף לתפילת הציבור כשהחזן יגיע לברכת 'מודים'.
הסיבה להשתתפות הציבור דווקא בברכת ההודאה מוסברת על ידי רבי דוד אבודרהם:

שאיך דרך העבד להודות לרבו ולומר לו 'אדוני אתה' על ידי שליח, אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים, ואם יקבל על ידי שליח - אינה קבלה גמורה, שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתי ... וזה שאמר דוד 'אֶמְרָתִי לְה' אֶ-לֵי אֶתְה' (תהלים קמ, ז) - אני בעצמי אמרתי לו ולא על ידי שליח.

(פירוש לסידור, שמונה עשרה, ד"ה וכשיגיע הש"ץ)¹

אכן הציבור פותח את 'מודים דרבנן' באותן מילים ("מודים אֶנְחֵנוּ לְךָ. שְׁאֲתָהּ הוּא ה' אֶ-לֵהֵינוּ וְאֶ-לֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ"), וגם המילים שבסוף חזרות בדיוק על הפתיחה שאומר החזן ("... עַל שְׁאֶנְחֵנוּ מוֹדִים לְךָ"). כמו כן, המילה "חיים" מופיעה מספר פעמים בשתי התפילות. אמנם, חרף הדמיון בין תשובת הציבור לבין חזרת הש"ץ, הציבור מוסיף ניסוחים חדשים משלו, כדי להביע את ההודאה הציבורית המיוחדת.

¹ עיין גם בפירוש ר"י בר יקר (מובא בסידור "תפילה למשה", ירושלים, מכון מעדני אשר, תשס"א).

בשתי הגרסאות התלמודיות - של הבבלי ושל הירושלמי - יש דעות שונות אודות נוסח הברכה. אותן דעות של "רבנן" שולבו בנוסח אחיד, ובעקבות כך התפילה נקראת כבר בתקופת הגאונים בשם 'מודים דרבנן'². התפילה היא "עבודה שבלב", ואכן התפילות משקפות ומתארות הרהורים ובקשות שבלב האדם המתפלל. עיון השוואתי במקורות מקבילים של 'מודים דרבנן' יכול ללמד רבות על תפיסת העולם ומחשבות ליבם של יהודי ארץ ישראל, בניגוד לזו של יהודי התפוצות.

נרצה, אם כן, לנתח את המקורות בתלמוד הבבלי והירושלמי, להצביע על השוני המהותי ביניהם, ולבסוף לעמוד על הנוסח הסופי שבסידורינו. באמצעות עיון זה נבקש לחשוף מסרים חשובים, מימי חז"ל ועד ימינו אנו.

א. נוסח התלמוד הבבלי

בגמרא בסוטה (מ, ע"ב) מובאות חמש שיטות, מהו נוסח ברכת 'מודים דרבנן'. נראה, שכל אחת מן ההצעות משקפת תפיסה מיוחדת³.

רב מסתפק בחזרה על מילות הפתיחה של החזן, וגם הסיומת "על שא(נ)נו מודים לך" אינה אלא ניסוח חוזר של אותה פתיחה. ההודאה של רב מתייחסת, אם כן, לעצם אפשרות האדם להודות לה'⁴.

שמואל מוסיף את המילים "אלהי כל בשר", ובכך הוא מדגיש את התפקוד הביולוגי של האדם המתפלל⁵.

2 כך פירש הבית יוסף (או"ח סי' קכז ד"ה וכשיגיע) את מקור השם. יש לציין, שלראשונה מוזכר המושג "מודים דרבנן" בתקופת הגאונים - ראה תשובות הגאונים החדשות (הוצאת עמנואל, אופק), סי' כ"ח ד"ה תשמ"ט.

3 עיין רש"י על אתר.

4 כך פירש רש"י. בדרך אחרת פירש הרא"ש (ברכות פ"ג סי' י"ט): "על מה שזכיתנו מכל האומות וקרבתנו להודות לך", דהיינו בחירת עם ישראל וקירובו לקב"ה במטרה להודות לו. הסבר זה מושפע ישירות מהניסוח שבירושלמי: "מודים אנחנו לך... שהחייטנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך" (ראה למטה).

רבי סימאי מוסיף את המילים "יוצרנו יוצר בראשית": לא רק המצב הנוכחי של "כל בשר", אלא הבריאה כולה מחוייבת להודות ליוצר בראשית.

חכמי נהרדעא הוסיפו את המילים "ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו". יש בדבריהם מעין ברכת 'שהחיינו וקיימנו', שכן הם מרגישים צורך מיוחד להודות על עצם השרדותם וקיומם כקהילה יהודית בתפוצות.

רב אחא בר יעקב מוסיף על דברי קודמיו בקשה לשיבת עם ישראל לארצו, לקיבוץ גלויות ולבניין המקדש: "כן תחיינו ותחננו, ותקבצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך, לשמור חוקיך ולעשות רצונך בלבב שלם"⁶. הוא אף משלב בתפילתו ניסוחים מובהקים מהמקרא: "כִּי מֵאֲסָפֵינוּ יֵאָכְלֵהוּ וְהִלְלוּ אֶת ה' וּמִקְבָּצֵינוּ יִשְׁתַּחֲוּ בְּחֻצוֹת קִדְשֵׁינוּ" (ישעיהו ס"ב ט); "לְעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱ-לֹהֵי חֲפְצֵי וְתוֹרַתְךָ בְּתוֹךְ מַעְיָנו" (תהלים מ' ט).

הנוסח של אנשי נהרדעא, יחד עם חתימתו של רב אחא בר יעקב, מובן היטב לאור הרקע ההיסטורי של העיר נהרדעא, אשר הייתה קשורה לארץ ישראל ולירושלים. לפי רב שרירא גאון (באגרתו, רבנן סבוראי, סימנים פא ו-קא) ישבו יהודים בנהרדעא כבר בשלהי ימי בית ראשון (במאה ה-6 לפני הספירה), לשם הגיעו בימי יכניה מלך יהודה. בית הכנסת נבנה מאבני בית המקדש, על פי הפסוק "כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבְנֵיהָ וְאֶת עֲפָרָהּ יַחְיִנוּ" (תהלים ק"ב טו), ואף שמו מעיד עליו - "שף ויתבי", דהיינו: "ששב מדוכתיה ויתבי בנהרדעא". בעיר שכנה ישיבה גדולה ובה תלמידי חכמים מפורסמים, דוגמת שמואל, וגם מושבו של ראש הגולה היה שם⁷. רבי עקיבא ירד לנהרדעא לעבר את השנה (משנה, יבמות טז, ז), ומשם אספו נדבות ותרומות של בני הגולה לצורכי העיר ירושלים ובית המקדש⁸. לאור תפקידה המרכזי של נהרדעא בקהילות התפוצות מובנים דברי אביו, שהשכינה שרויה בנהרדעא (מגילה כט, ע"א).

5 באותו אופן, שמואל גורס "רופא כל בשר" בחתימת ברכת "אשר יצר" (ברכות ס:); ראה בני גזונדהייט, "ברכת 'אשר יצר את האדם'", אסיא, ט"ז, ג-ד (תשנ"ט) 1998, 137-124. יתכן שסיבת הדבר נעוצה בהיותו של שמואל רופא במקצועו (ראה, למשל, שבת קח:).

6 רב אחא בר יעקב דאג ליישוב ארץ ישראל, ואף שילב זאת בשיקוליו ההלכתיים (ראה תמיד כט:).

7 עיין שבת קטז:; ובבא קמא נט:.

8 עיין יוסף בן מתתיהו (קדמוניות יח: 313), וכן גיטין יד:.

אם כן, תפילת 'מודים דרבנן' של נהרדעי, יחד עם תוספת התפילה של רב אחא בר יעקב, תואמות את השקפתם של יהודי נהרדעא: הם ראו את עצמם כגולי ארץ ישראל בתפוצות בבל, והתפללו יום-יום לשיבת עם ישראל לארצו.⁹

רב פפא גורס, שיש לשלב את כל הדעות הנ"ל ביחד: "הילכך נימרינהו לכולהו". לדעתו, דווקא החיבור של כל הדעות הנ"ל ביחד מביע התפתחות הגיונית והדרגתית: תחילה האדם מודה על עצם ההזדמנות להודות לבוראו (רב), לאחר מכן הוא מודה ל"א-להי כל בשר" על עצם בריאתו (שמואל), ומתוך כך הוא מגיע לידי הודאה ליוצרו על הבריאה כולה (רבי סימאי). קיום עם ישראל בתפוצות ראוי לברכה בפני עצמה (נהרדעא), אשר משולבת עם התפילה לשיבת ציון, בניין המקדש ושמירת המצוות בארץ ישראל (רב אחא בר יעקב). שילובן של כל הדעות הנ"ל יוצר מהלך רעיוני רצוף ואחיד, שהוא, לפי רב פפא, היסוד של שילוב כל הבקשות יחדיו לנוסח של 'מודים דרבנן'¹⁰.

מכל מקום, חמשת הניסוחים שבבבלי מסתיימים בלשון "על שאנו מודים לך", כמו הפתיחה של החזן "מודים אנחנו לך", וזאת על פי הכלל הידוע: "מעין פתיחתן סמוך לחתימתן" (פסחים קד, ע"א). זאת מאחר ועל פי תפיסת הבבלי, דברי הקהל באים כתגובה לדברי החזן, ואין בהם קביעת ברכה בפני עצמה.

9 לאור זאת, יתכן גם להסביר באופן שונה את הביטוי "א-להי כל בשר" בהצעת שמואל: יתכן שאף הוא מכוון לשיבת ציון, וכפי שעולה מאזכורו בנבואת ירמיהו (לב, כו-כז).

10 במקומות אחרים מצינו, שרב פפא משלב להלכה דעות שונות: ראה ברכות (יא, ע"ב) לעניין ברכות התורה, ושם (סא, ע"ב) לעניין ברכת 'אשר יצר'. ועיין בני גזונדהייט, "לימוד התורה על פי ברכות התורה", שמעתין 167 (תשס"ז), עמ' 51-67.

ב. נוסח התלמוד הירושלמי

בירושלמי מובאות ארבע הצעות שונות לתפילת 'מודים דרבנן':

ר"ש בשם רבי יוחנן בשם ר' ירמיה, ר' חנינא בשם ר' מיישא, ר' חייא בשם ר' סימאי, ואית דאמרין ליה חבריא בשם ר' סימאי: מודים אנחנו לך אדון כל הבריות אלוה התושבחות צור עולמים חי העולם יוצר בראשית מחיה המתים שהחייטנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבנתנו להודות לשמך ברוך אתה ה' אל ההודאות.

רבי בא בר זבדא בשם רב: מודים אנחנו לך שאנו חייבין להודות לשמך "תְּרַנְנָה שְׁפָתַי כִּי אֲזַמְרָה לְךָ וְנִפְשֵׁי אֲשֶׁר פְּדִיתָ" (תהלים עא, כג) ברוך אתה ה' אל ההודאות.

רבי שמואל בר מינא בשם רבי אחא: הודייה ושבח לשמך, לך גדולה לך גבורה לך תפארת יהי רצון מלפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים (על פי תהלים קמה, יד) ומלא רחמים ואין עוד מלבדך ברוך אתה ה' אל ההודאות.

בר קפרא אמר: לך כריעה, לך כפיפה, לך השתחויה, לך בריכה "כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון" (על פי ישעיה מה, כג); "לך ה' הַגְּדֹלָה וְהַגְּבוּרָה וְהַתְּפָאֶרֶת וְהַנְּצִיחַ וְהַהוֹדוּ כִּי כָל בְּשָׂמַיִם וּבְאָרְצָךְ לְךָ ה' הַמְּמַלְכָה וְהַמְּתַנַּשֵּׂא לְכָל לְרֹאשׁ: וְהַעֲשֶׂה וְהַפְּכוּד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיַדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לְכָל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְךָ וּמְהִלִּים לְשִׁם תְּפָאֶרְתְּךָ" (דברי הימים א, כט, יא-יג), "כָּכֹל לֵב וּבְכָל נֶפֶשׁ" (מלכים ב, כג, ג) משתחוים, "כָּל עֲצָמוֹתַי תֹּאמְרָנָה ה' מִי כָמוֹךָ מִצִּיל עֲנִי מִחֲזֶק מִמֶּנּוּ וְעֲנִי וְאֶבְיוֹן מִגְּזֹלוֹ" (תהלים לה, י) ברוך אתה ה' אל ההודאות.

א"ר יודן נהגין רבנין אמרי' כולהון ואית דאמרין או הדא או הדא תני ובלבד שלא ישוח יותר מדאי.

(ברכות א, ה)

בניגוד לחתימת הבבלי ("על שאנו מודים לך"), מסיים הירושלמי את תשובת העם בברכה "ברוך אתה ה' אל ההודאות".

הבדל זה נובע מכך שבארץ ישראל יש חובה להודות לה', ולפיכך תשובת העם כאן מתבקשת ומתחייבת: על פי תפיסת היהודים היושבים בארץ ישראל, אשר מודים על

עצם שהייתם בארץ ישראל, תחושת ההודאה "קובעת ברכה לעצמה" - פשוטה כמשמעה. גם רב, שהסתפק לפי הבבלי בנוסח של "מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך", מרחיב בירושלמי את הנוסח, ומדגיש את החיוב להודות לה' (על פי תהלים עא, כג) - ייתכן לאחר עלייתו לארץ ישראל¹¹. אכן ההצעות שבירושלמי לתפילת 'מודים' הן עשירות יותר, והניסוחים משלבים גם פסוקים מפורשים מהמקרא, כולל הפסוק הכולל את הביטוי המפורש "מודים אנחנו לך" (דברי הימים א, כט, יג).

באופן עקרוני צריכה כל ברכה לפתוח בנוסח "ברוך אתה ה'...", אלא אם כן היא סמוכה לחברתה¹². לפי הירושלמי, 'מודים דרבנן' היא ברכה בפני עצמה, אך היא לא פותחת בנוסח "ברוך אתה ה'". לפיכך, ניתן להניח שהיא סמוכה לברכת "המחזיר שכנתו לציון"¹³. ואכן, ארבע ההצעות בירושלמי מתארות בקשות שונות של שיבת עם ישראל לארצו, יחד עם חזרת השכינה לירושלים.

עיון בהצעות השונות של הירושלמי מאפשר לזהות תפיסות שונות, המשתלבות לרצף רעיוני הגיוני.

הדעה הראשונה משלבת את הניסוחים והרעיונות המובאים בבבלי, והדברים אף נמסרים בשם אותו רבי סימאי הנזכר שם. אמנם, תפילתו של רב אחא בר יעקב לקיבוץ גלויות חסרה לגמרי בירושלמי, שהרי אין סיבה שיושבי ארץ ישראל יתפללו לשוב לארצם. במקום בקשה זו, מופיעה ההודאה על זכותם להיות בארץ ישראל. גם התוספת "מחיה המתים" משקפת את רוחו של דור התחייה, שחזר מהתפוצות לארץ ישראל (מעין חזון העצמות של יחזקאל).

רבי בא בר זבדא משלב בניסוחו פסוק מספר תהלים: "תִּרְנְנָה שְׁפָתַי כִּי אֶזְמְרָה לְךָ וְנִפְשִׁי אֶשְׂרֶה פִּדְיֹתִי" (תהלים עא, כג), המופיע בהקשר של הודאה על הצלה מרעות הגלות. בכך הוא מוסיף על דברי קודמיו את ההודאה על עצם הגאולה, בדומה לנוסח

11 פסחים ד, ע"א (ורש"י שם: ד"ה כי סליק - רב מעירו מבבל לארץ ישראל, שהיה ר' חייא שם; סנהדרין ה, ועוד).

12 ראה בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית, ערך 'ברכות', כרך ד, עמ' רצה.

13 כך כתב הבית יוסף (שם ד"ה וכשיגיע). לחלופין, יש שהסבירו שברכת ההודאה כלל איננה צריכה פתיחה (ראה תשובות הגאונים החדשות, הוצאת עמנואל, סימן כ"ח ד"ה תשמ"ט).

ברכת ההודאה על הגאולה שבהגדה של פסח: **"ונודה לך** שיר חדש על גאולתנו ועל **פדות נפשנו"**.

עיקר דברי ההודאה והשבח של **רבי שמואל בר מינא** הן המילים: **"לך גדולה לך** גבורה **לך תפארת"**, המנוסחות על פי לשון הפסוק: **"לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש"** (דברי הימים א, כט, יא). הוא מוסיף תפילה לרחמי שמים ליהודי ארץ ישראל, וההשתחווייה בזמן אמירת 'מודים' משמשת לו כמעשה סמלי של תנוחת הגוף בזמן התפילה לחיות בקוממיות בארץ ישראל: **"שתסמינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו"**. בתפילה עצמה מופיע הנימוק - **"כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים"**, וניסוח זה משלב את לשון הפסוק בספר תהלים **"סומך ה' לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים"**. (קמה, יד)¹⁴.

גם תפילתו של **בר קפרא** פותחת בפנייה פיוטית לה', באמצעות אזכור המילה **"לך"** ארבע פעמים. בעוד שבנוסח של האמורא הקודם הכפיפה מתייחסת לשיקום לאחר תקופת הגלות הקשה, הרי שהכפיפה לפי בר קפרא היא חלק מעבודת ה' בארץ ישראל: **"לך כריעה, לך כפיפה, לך השתחויה, לך בריכה"**. הפסוק מספר ישעיה מלמד, שכל יושבי תבל יקבלו עליהם עול מלכות שמיים, והכריעה של הציבור באמירת 'מודים' היא במסגרת כריעת כל העמים לפני מלך מלכי המלכים לעתיד לבוא. כשעם ישראל יושב בארצו - יש מקום לעסוק בתיקון העולם כולו¹⁵, וכפי שמתאר הפסוק מדברי הימים את מלכות ה' בכל העולם - **"כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה"**. כמו כן, הכפיפה וההשתחויה בברכת 'מודים' מתייחסת לעצם ההצלה מהגלות, כפי שמפורש היטב ברישא ובסיפא של הפסוק המשולב בסוף התפילה: **"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגדלו"**.

הפסוקים בנוסחו של בר קפרא, אשר לקוחים מתוך טקס המלכת שלמה על ידי דוד, מתארים בצורה חגיגית את טקס ההמלכה בנוכחות כל הקהל. מעמד זה הוא בדיוק הדגם של תפילת 'מודים', ועל פי תפיסת הירושלמי מן הראוי לחקות אותו בתפילת 'מודים דרבנן': הקהל העומד בירושלים רואה את חזרת השכינה לציון, מודה

14 יש לציין, שלדעת האבודרהם (שם) המושג "מודים" כולל בתוכו גם השתחווייה.
15 השה ברכות נז, ע"ב

ומשתחוה לה' בחצרות בית המקדש, ומקבל עליו כקהל שלם את עול מלכות שמים. כשם שדוד המלך קרא לקהל בירושלים להצטרף לברכת ה' ולהשתחוות לפניו ביחד (דברי הימים א, כט, כ), כך גם הקהל בבית הכנסת מודה ומשתחוה לה' יחד עם החזן. לפי אותו עיקרון, גם המילים "בְּכָל לֵב וּבְכָל נַפְשׁ" בנוסח הירושלמי לקוחות מתיאור מעשיו של יאשיהו, אשר עסק בבדק הבית ובטיהור בית המקדש בירושלים (מלכים ב, כג, ג). שיאו של תהליך זה היה בעת כריתת הברית המחודשת עם כל העם. גם תיאור מעמד זה מקביל להצטרפות העם אל החזן בברכת 'מודים דרבנן', ובשל כך בחר בר קפרא לשלבו ב'מודים'.

לפי ניתוח זה, ניתן לזהות גם בירושלמי רצף של התפתחות הגיונית, אשר בא לידי ביטוי בדעת רבי יהודה - המשלבת את כל השיטות: לאחר הודאה על השיבה לארץ ישראל (דעה ראשונה), יש הודאה על עצם גאולתנו ופדות נפשינו (רבי בא בר זבדא); הדאגה למלכות ה', לשיקום ולקוממיות עם ישראל בארץ ישראל (רבי שמואל בר מינא) מתחברת לבקשה של קבלת עול מלכות שמים גם על ידי כל אומות העולם; על ידי שימוש בלשונות מקראיים אלו מצטרף המתפלל כביכול למעמדות ההמוניים בימי דוד, שלמה ויאשיה (בר קפרא).

ג. ההבדלים בין תלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי

ההצעות השונות עליהן עמדנו, משקפות במדויק את הרקע הרוחני והדתי של יהודי התפוצות, השונה כל-כך מזה של יושבי ארץ ישראל¹⁶.

16 ראה אייזיק הירש וייס "דור ודורשיו", ווען ווילנא, חלק שלישי, תרס"ד, עמוד 223-203; ישעיהו גפני "בין בבל לארץ ישראל: עולם התלמוד ועימותים אידיאולוגיים בהיסטוריוגרפיה של העת החדשה", ציון - רבעון לחקר תולדות ישראל, שנה ס"ב (תשנ"ז), עמ' 213-242; דוד רוזנטל, "מסורות ארץ-ישראליות ודרך לבבלי", קתדרה 92, תשנ"ט, עמ' 7-48; נריה גוטל, "תורת ארץ ישראל - התלמוד הירושלמי במשנת הרב קוק", בתוך: איתמר ורהפטיג (עורך), ישועות עוזו, ירושלים תשנ"ו, עמ' 390-412; יובל שרלו "תורת ארץ ישראל לאור משנת הראי"ה קוק", חיספין, ספרי הגולן, תשנ"ח; יעקב בלידשטיין, "תורת ארץ ישראל ותורת בבל במשנת הנצי"ב מוולוז'ינין", בתוך: אביעזר רביצקי (עורך), ארץ ישראל בהגות היהודית בעת החדשה, ירושלים תשנ"ח, עמ' 466-477; אני מודה להרב דר' אברהם וולפיש להפניות אלה.

ראשית, בתפוצות יש הודאה על עצם הקיום בגלות, יחד עם בקשה לשוב לארץ ישראל. הירושלמי, לעומת זאת, פותח בהודאה על שיבת ציון, ומוסיף עליה תפילות נוספות להצלחת העם היושב בארצו, כולל בקשה לתיקון העולם ברמה האוניברסלית. שנית, בתפוצות העם הוא רק בבחינת מגיב לדברי החזן. בארץ ישראל, לעומת זאת, הציבור והעם "קובע ברכה בפני עצמה" על החזרת השכינה לציון, יחד עם בקשות להצלחה, אשר משולבות ומבוססות על פסוקים רבים מהמקרא.

ישנן תפילות נוספות, בהן ניתן לזהות את אותם ההבדלים בין הבבלי לבין מקורות ארצישראליים. כך הם, למשל, ההבדלים בתפילת "הביננו" (ברכות כט, ע"א, לעומת ירושלמי, ברכות ד).

בסיס והסבר להבדלים אלו ניתן למצוא בפירושים השונים של התלמודים לדברי המשנה בברכות אודות החסידים הראשונים, "שהיו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוננו את לבם למקום" (ה, א). הבבלי שואל: "וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה, תורתן היאך משתמרת, ומלאכתן היאך נעשית?", ומשיב "מתוך שחסידיהם הם - תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת" (לב, ע"ב). לעומתו, הירושלמי משיב: "על ידי שהיו חסידים - היתה ברכה ניתנת בתורתן וברכה נתנת במלאכתן" (ה, א). בבבל התורה "משתמרת", דהיינו שומרים על המצב הקיים בלבד, אך בארץ ישראל "ברכה ניתנת בתורתן", דהיינו יש תוספת ברכה, התפתחות ושגשוג מיוחד של תורת ארץ ישראל.¹⁷

הבדל זה הוא אופייני ליחס בין תורת בבל לתורת ארץ ישראל ככלל, ומסביר היטב את ההבדלים הנ"ל בין נוסח ארץ ישראל ובבל בתפילות של 'מודים דרבנן'.

ד. נוסח 'מודים דרבנן' המקובל כיום

נוסח תפילת 'מודים דרבנן' שבסידורים, הן נוסח ספרד והן נוסח אשכנז, מושפע ומורכב בעיקר מן הנוסח של הבבלי. נוסח הירושלמי בא לידי ביטוי רק בחתימה, אם

17 מפי הרב שלמה ברין, בשם הרב יהודה עמיטל שליט"א.

כי לא במדויק: הירושלמי גרס "ברוך אתה ה' אל ההודאות", ואילו רוב הסידורים אימצו גרסה מקוצרת - "בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ הַיּוֹדֵם", בלי שם ה'. יש לציין, שלפי הרמב"ם (הלכות תפילה ונשיאת כפיים ט, ד) גם החתימה היא בלשון "על שאנו מודים לך" - כגירסת הבבלי¹⁹.

עולה, אם כן, שהנוסח הסופי שלפנינו הוא סינתזה בין גרסת הירושלמי והבבלי. לפי ניתוחנו עד כה, שילוב זה הוא משמעותי ביותר: על אף שבדרך כלל נפסקה הלכה על פי התלמוד הבבלי, מחברי הסידור ביקשו לצרף לבקשותיהם של יהודי התפוצות לשוב מהגלות לארץ ישראל (נוסח הבבלי), את חוויית ההודאה של העם היושב בציון וזכותם לחיות בארץ ישראל ובירושלים על פי המסורת וההבטחה של מקראות מפורשים (נוסח הירושלמי). השילוב מלמד, שיש לצרף לבקשת יהודי התפוצות לשוב לארץ ישראל - את האווירה והחווייה של יושבי ארץ ישראל, אשר קובעים ברכה על עצם ההודאה לשבת בארץ. אך כיוון ש"ספק ברכות להקל", מקצרים את נוסח ברכת הירושלמי לנוסח "בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ", בלי להזכיר את שם ה'.

סיכום

ניתן להבין את ההצעות השונות להשתתפות הציבור בתפילת 'מודים דרבנן' כרצף רעיוני הגיוני, הן בתלמוד הבבלי והן בירושלמי. כמו כן ניתן לזהות תפיסות עולם שונות של יהודי התפוצות (תלמוד בבלי), לעומת בקשת עם ישראל היושב במולדתו בארץ ישראל (תלמוד ירושלמי). מסדרי הסידור אימצו, כמקובל, את דעות התלמוד הבבלי להלכה, אך שילבו לבסוף גם את החתימה המקוצרת של "בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ" על פי הירושלמי, אך בלי שם ה'. בכך אנו מביעים את התקווה בפניתינו אל "אֱלֹהֵינוּ הַיּוֹדֵם", שאכן - "תִּתְּנוּ לָנוּ לְחַצְרוֹת קִדְשְׁךָ, לְשִׁמּוֹר חֻקֶיךָ, וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ, וְלַעֲבֹדְךָ בְּלִבְבְּךָ שְׁלֵם", ונזכה להודות ולשבח את ה' - בנוסח ארץ ישראל.

18 על פי עדותו של הטור (או"ח סימן קכז), הרא"ש חתם כלשון הירושלמי.

19 כך הוא גם נוסח רב עמרם גאון (סדר תפילה ד"ה וכשמגיע ש"ץ), הרי"ף (ברכות יג, ע"ב), הרא"ש (ברכות ג, יט), מחזור ויטרי (סימן כו), סידור רש"י (סימן לה), אור זרוע (ח"א, הלכות תפילה סימן צז), ועוד.

<p>יירושלמי ברכות פירק א דף ג טור ד /הלכה ה</p> <p>ר"ש... ר' חנינא... ר' חייא בשם ר' סימאי, ואית דאמרין ליה חבריא בשם ר' סימאי</p> <p>מודים אנתו לך</p> <p>אדון כל הבריות אלוה תנושבחות צור עולמים חי העולם</p>	<p>מודים דרבנן:</p> <p>מודים אנתו לך. שאפתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו.</p> <p>א-להי כל פשר.</p> <p>יוצרו יוצר בראשית.</p> <p>ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש.</p> <p>כן תחיינו ותחנו, ותקצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך. לשמור חוקך ולעשות רצונך בלבב שלם.</p> <p>על שאנו מודים לך ברכת אל ההודאות:</p>	<p>בבלי סוטה מ, ע"א</p> <p>בזמן ששליח צבור אומר מודים, העם מה הם אומרים?</p> <p>אמר רב: מודים אנתו לך ה' אלהינו</p> <p>על שאנו מודים לך</p> <p>ושמואל אמר: א-להי כל בשר</p> <p>על שאנו מודים לך</p> <p>רבי סימאי אומר:</p> <p>יוצרו יוצר בראשית</p> <p>מהרדעי אמרי משמיה דרבי סימאי:</p> <p>ברכות והודאות לשמך הגדול</p> <p>על שהחיייתנו וקיימתנו</p> <p>על שאנו מודים לך</p> <p>רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי:</p> <p>כן תחיינו ותחנו, ותקצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך, לשמור חוקך ולעשות רצונך בלבב שלם,</p> <p>על שאנו מודים לך</p> <p>אמר רב פפא: הילכך נימרינהו לכולהו.</p>	<p>ה' אל ההודאות</p> <p>רבי שמואל...: הודייה ושבח לשמך, לך גדולה לך גבורה לך תפארת יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים ומלא רחמים ואין עוד מלבדך ברוך אתה ה' אל ההודאות בר קפרא אמר: לך כריעה, לך כפיפה, לך השתחויה, לך בריכה "כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון"; "לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והגאון והחוד כי כל פשמים ובאריך לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והקפוד מלפניך ואתה מושל בכל ובדך כח וגבורה ובדך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנתו לך ותקללים לשם תפארתך", "בכל לב ובכל גוף" משתחוים, "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק מפניו ועני ואביו מגדלו" ברוך אתה ה' אל ההודאות</p> <p>א"ר יודן נהגין רבני אמריי כולחון ואית דאמרין או דדא או דדא תני ובלבד שלא ישוח יותר מדאי</p>
	<p>יירושלמי ברכות פירק א דף ג טור ד /הלכה ה</p> <p>ר"ש... ר' חנינא... ר' חייא בשם ר' סימאי, ואית דאמרין ליה חבריא בשם ר' סימאי</p> <p>מודים אנתו לך</p> <p>אדון כל הבריות אלוה תנושבחות צור עולמים חי העולם</p>		

